

КАФЕДРА БЕЛАРУСКАЙ ФІЛАЛОГІІ
УА «ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ»

**ФІЛАЛАГІЧНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА
ГРОДЗЕНШЧЫНЫ:**

матэрыялы і даследаванні

Зборнік навуковых артыкулаў

Выпуск 9

ДА 75-ГОДДЗЯ ГРОДЗЕНСКАЙ ВОБЛАСЦІ

Заснаваны ў 2012 годзе

Гродна
ЮрСаПрынт
2020

УДК 821.161.3:811.161.3
ББК 80
Ф51

Выданне выходзіць з 2012 года

Рэкамендавана Саветам філалагічнага факультэта ГрДУ імя Я. Купалы

Рэдакцыйная калегія:

Ж. С. Сіплівеня, Р. К. Казлоўскі (галоўныя рэдактары),
А. С. Садоўская, С. М. Тарасава, І. М. Хлусевіч, М. А. Якалцэвіч,
Т. А. Аляшкевіч, І. І. Бубновіч, Вольга Трацяк, Радаслаў Калета

Рэцэнзенты:

А. І. Багдзевіч, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
В. А. Ляшчынская, доктар філалагічных навук, прафесар

Ф51 Філалагічнае краязнаўства Гродзеншчыны : матэрыялы і даследаванні : зб.
наук. арт. Вып. 9 : Да 75-годдзя Гродзенскай вобласці / ГрДУ імя Я. Купалы,
каф. бел. філал. ; рэдкал. : Ж. С. Сіплівеня (гал. рэд.), Р. К. Казлоўскі (гал. рэд.)
[і інш.]. – Гродна : ЮрСаПрынт, 2020. – 154 с.
ISBN 978-985-7134-87-8

У чарговым зборніку «Філалагічнае краязнаўства Гродзеншчыны (матэрыялы і даследаванні)» змяшчаюцца тэарэтычныя даследаванні і мікраслоўнікі лексічных адзінак, фразеалагізмаў, прыказак, айконімаў, мікратапонімаў, мянушак з асобных рэгіёнаў Гродзеншчыны; краязнаўчыя даследаванні пра пісьменнікаў, юбіляраў-навукоўцаў, друк Гродзеншчыны, пра народныя абрады і творы вуснай народнай творчасці.

Разлічана на мовазнаўцаў, літаратуразнаўцаў, фалькларыстаў, этнографію, гісторыкаў, культуролагаў, студэнтаў, настаўнікаў, школьнікаў, усіх, хто цікавіцца родным словам, духоўнай культурай Гродзеншчыны.

УДК 821.161.3:811.161.3
ББК 80

ISBN 978-985-7134-87-8

© “ЮрСаПрынт”, афармленне, 2020

Змест

Прынятыя скарачэнні.....	3
--------------------------	---

ГРОДЗЕНСКАЙ ВОБЛАСЦІ – 75!

<i>Ж. С. Сіплівеня (Гродна)</i>	
Зямля бацькоў – крыніца жыцця і творчага натхнення.....	7
<i>А. С. Садоўская (Гродна)</i>	
Гаспадар свайго слова: да 65-годдзя з дня нараджэння Мікалая Аляксандравіча Даніловіча.....	11
<i>І. М. Хлусевіч (Гродна)</i>	
«Дзеля высокіх і святых інтарэсаў».....	14
<i>Р. К. Казлоўскі (Гродна)</i>	
«Хрыстос уваскрос, Сын Божы!»: Вялікдзень на Гродзеншчыне.....	16

ДУША ГАРАДЗЕНСКАГА КРАЮ – МАТЧЫНА МОВА

<i>І. І. Бубновіч, Ж. С. Сіплівеня (Гродна)</i>	
Не наракай на люстэрка, калі нос крывы.....	23
<i>А. І. Войшніс (Гродна)</i>	
Мікрапапонімы Воранаўшчыны: структурна-граматычны аспект.....	33
<i>Ж. М. Грушэўская (Гродна)</i>	
Фразеалагізмы з лічбавым кампанентам у гаворках Гродзеншчыны.....	37
<i>Я. У. Лаўцэвіч (Гродна)</i>	
Трапныя словы з гаворкі над Свіслаччу.....	47
<i>І. С. Лісоўская (Гродна)</i>	
Адлюстраванне працэсу маўлення ў гаворцы Мастоўшчыны.....	51
<i>Дз. А. Марцінеўская (Гродна)</i>	
Мікрагідронімы ракі Уша Карэліцкага раёна.....	57
<i>С. С. Масленікава (Гродна)</i>	
Фразеалагізмы з кампанентамі-камонімамі ў гаворках Гродзеншчыны.....	61
<i>М. С. Міхаловіч (Гродна)</i>	
Пра некаторыя назвы ягад на Гродзеншчыне.....	65
<i>І. М. Хлусевіч (Гродна)</i>	
Марфалагічнае вар’іраванне фразеалагізмаў у сучасных гаворках Гродзеншчыны.....	69
<i>Т. М. Хоха (Гродна)</i>	
Назвы жанчыны паводле яе заняткаў, становішча ў сям’і, роду дзейнасці мужа.....	73

<i>Я. А. Шчыкно (Гродна)</i>	
Мадыфікаваныя формы фемінінатываў у дэрывацыйным аспекце (на матэрыяле гродзенскіх гаворак).....	78
<i>Г.Ф. Юралевіч (Гродна)</i>	
Назвы пабудоў для ўтрымання свойскай жывёлы на Гродзеншчыне.....	87
<i>С.А. Янушкевіч, В.В. Бекіш (Гродна)</i>	
Дзве семантычныя разнавіднасці ўрбаніі Гродна.....	92
<i>М.А. Якалцэвіч (Гродна)</i>	
Найменне маці ў прыказках Гродзеншчыны.....	100

ДУШОЙ І СЛОВАМ АДДАНЫ РОДНАЙ ЗЯМЛІ

<i>Т.А. Аляшкевіч (Гродна)</i>	
Мастацкі свет паэзіі Юркі Голуба	104
<i>М.А. Вайцяховіч (Гродна)</i>	
«Будучыня ў беларускасці ёсць...»: літаратурны партрэт А.М. Пяткевіча	108
<i>А.А. Кедзік (Гродна)</i>	
Традыцыйнае і наватарскае ў сучасных загадках пісьменнікаў Гродзеншчыны.....	114
<i>Е.Т. Костюшко (Гродно)</i>	
Маркеры рэгіональнай ідэнтычнасці в печатной рекламе Гродзеншчыны: прагматычны аспект.....	119
<i>Г.Ю. Пугачэўская (Гродна)</i>	
З мемуарнай спадчыны Зоські Верас.....	129
<i>С.П. Прышчэпчык (Гродна)</i>	
Чароўны свет краявідаў роднай зямлі ў «Дзённіку» Фердынанда Рушчыца.....	134
<i>М.А. Пятрова, С.М. Тарасава (Гродна)</i>	
Паэтыка пейзажу ў аповесці Васіля Быкава «Жураўліны крык».....	138
<i>А.В. Руцкая (Гродна)</i>	
Творца, верны жыццю і сабе (да 100-годдзя з дня нараджэння Аляксея Карпюка).....	145
<i>П.М. Ушкевіч (Гродна)</i>	
Журналісцкая праца як выток літаратурнай творчасці (на прыкладзе дзейнасці Петруся Макаля).....	150

Творца, верны жыццю і сабе (да 100-годдзя з дня нараджэння Аляксея Карпюка)

Асоба творцы паўстае найперш з саміх яго твораў, бо іх змест, іх духоўная аснова, эмацыянальнае напаўненне, іх героі, нават гістарычна рэальныя – гэта галоўным чынам і ёсць ён – пісьменнік. Асабліва яскрава гэта выяўляецца, калі творчасць сваёй падзейнай асновай цесна знітавана з біяграфіяй, з асабіста ўбачаным, перажытым, але не пазбаўленым еднасці з вялікім светам. Праявы аўтабіяграфізму ў творы робяць ў нейкім сэнсе літаратурным персанажам і самога аўтара. Такім нестароннім у сваіх творах успрымаецца чытачамі і Аляксей Карпюк. Аўтабіяграфічнасць Карпюковай творчасці абумоўлена тым, што падзеі большасці яго твораў адбываюцца на Гродзеншчыне, у яго родных мясцінах. Даследчык яго творчасці Серафім Андраюк у сваёй кнізе «Старонкі на захадзе сонца» (2016) так і зазначае: «Гэты аўтар імпававаў мне сваёй шчырасцю, адкрытасцю. Карпюк-чалавек вельмі непасрэдна адчуваўся ў сваёй творчасці» [1, с. 191]. Гэтае ж ў эсэ «Васіль Быкаў і Аляксей Карпюк» сцвярджае і Данута Бічэль, для якой пісьменнік быў настаўнікам і надзейным сябрам. Яна піша: «У аснове сюжэтаў яго твораў былі падзеі яго жыцця. <...> І было ў Карпюка здзіўнае жаданне даказваць, што жыццё настолькі цікавае, што кожная яго праява можа стаць фактам літаратуры» [2, с. 75]. Гэтым вытлумачаецца шматстаяная палітра яго творчасці.

Пісьменнік звяртаўся да розных жанраў, да розных тэм, адлюстроўваў у сваіх творах цэлую галерэю людскіх лёсаў і характараў. Пры гэтым ён нязменна выяўляў незалежную пісьменніцкую пазіцыю: не прытрымліваўся канонаў культавай ідэалогіі, а яго вобразы-персанажы мала ўпісваліся ў рамкі «тыповых» схем становачых герояў. Карпюк не прымаў спрошчаных ацэнак асобы чалавека. Як чалавек і як пісьменнік, ён вызначаўся прынцыповасцю і мужнасцю, настойлівасцю і ўпартасцю, «хацеў знайсці сваю перспектыву, хацеў, і меў на гэта права, быць розным, вострым і лірычным, разумным і крыху дзіваком. Быў арыгінальным, лагодным, дзёрзкім і калючым адначасна» [2, с. 75]. Гэтыя рысы ў тыя часы прымушалі яго жыць пад

жорсткім прэсінгам, у вечным неспакоі. Пісьменнік быў залічаны да асобаў канфліктных, якія ідуць супраць «патрэбнай» плыні, дамагаюцца свабоды выбару жыццёвых дарог і мэт, не прымаюць уціску душы, і ў якіх, кажучы словамі, што былі прамоўлены ім на V з'ездзе пісьменнікаў у 1966 годзе, не знікла «прыродная чалавечая рыса не ісці наперакор свайму сумленню» [4, с. 385].

Карпюк і ў жыцці, і ў творчасці цвёрда трымаўся сваіх пазіцый. Яго цяжка было ўгаварыць-прымусіць нешта перарабіць у творах, нават калі паўставала пытанне аб публікацыі. Сведчаннем таму ўспаміны пра сваю працу ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» Серафіма Андраюка. Ён прызнаваўся, што самае непрыемнае і абразлівае ў выдавецкай дзейнасці таго часу – гэта кантрольна-цэнзурная служба, што заўвагі ёю рабіліся ў непаважлівай, катэгарычнай і часта абвінаваўчай форме. Асабліва прыкра яму было за Карпюка, бо былі землякамі, таварышавалі. Андраюк піша, што «Карпюк быў якраз з тых аўтараў, каго пэўныя службы ўважліва і пільна чыталі. Рабілі заўвагі, забаранялі друкаваць. Напэўна, іх свабодны дух добра адчувалі» [1, с. 148]. Крытык згадвае гісторыю з адной кнігай пісьменніка, што адбылася на самым пачатку яго працы ў выдавецтве. Тады Карпюк прынёс рукапіс дзвюх аповесцей – «Рэквіем» і «Партрэт». Цэнзура раскрытыкавала «Рэквіем», абурылася, што ў скажоным выглядзе ў аповесці прадстаўлены вобразы чэкістаў-кіраўнікоў дэсантных груп, што яны надзелены аўтарам толькі адмоўнымі рысамі, што суб'ектыўна адлюстравана жыццё вёскі, і яшчэ пазначалася 26 старонак, якія патрабуюць сур'ёзнай перапрацоўкі. Такі вырак (на думку не толькі Андраюка, але і іншых супрацоўнікаў) быў несправядлівы, мала з чым яны маглі пагадзіцца і прыкра было ад таго, што нічога не маглі змяніць. Перажывалі, бо пісьменнікі – людзі з абвостраным адчуваннем, а Карпюк «эмацыянальны, які нібы заўсёды стрымліваў напор унутранай энергіі, упарты, настойлівы, смелы» [1, с. 154]. Аднак на той раз ён аднёсся да заўваг цензуры даволі спакойна, відавочна таму, што і раней яна вельмі мала аджальвала яму хвалебных ці проста добрых слоў, а ўсё больш, як здзекліва цытаваў сам аўтар, «сожалела», «подвергала сомнению», абвінавачвала ў надуманасці, суб'ектывізме, страце правільных пазіцый і г.д. І ён узяў на ўзбраенне іранічнае, з глыбокім падтэкстам, выказванне свайго сябра Васіля Быкава: «нармальнае становішча шлагбаума – закрыты».

Цяжка ўкладваецца ў свядомасці, што і аповесць «Данута», якая зачаравала ўсіх, пра якую літаратуразнаўца Ала Петрушкевіч напісала, што гэта «твор, пазначаны незвычайным лірызмам, ахутаны пяшчотай, цеплынёй і першароднай, натуральнай свежасцю пачуцця. Першага, вялікага, на ўсё жыццё – кахання» [5, с. 212]. Гэта аповесць на «вечную тэму» магла таксама апынуцца перад тым шлагбаумам. Зрэшты і апынулася. Амаль праз два дзесяцігоддзі ў артыкуле «Перыпетыі пошукаў» (1977) Карпюк раскажа, як намеснік рэдактара часопіса «Маладосць», пазнаёміўшыся з рукапісам, «з абураным шкадаваннем» прачытаў яму натацыю за тое, што ўлюбіў харошага хлопца ў дачку рэакцыйнага генерала, праявіў «наіўную блізарукасць», і заявіць: «На, Аляксей, свой опус і нікому больш не паказвай. Адпраўляйся ў сваё Гродна ды паспрабуй зрабіць нам нешта на тэму надзённую – бяспрэчна, пісаць ты, старык (гэтае слоўца тады якраз уваходзіла ў моду), можаш» [4, с. 346]. Але Карпюк быў не з тых, хто мог бязвольна скарыцца абставінам. Васіль Быкаў, які не адну старонку сваёй кнігі «Доўгая дарога дадому» прысвяціў Карпюку, пісаў: «Усё жыццё гэты чалавек імкнуўся асядлаць свой лёс, хаця тое і каштавала яму аграмадных высілкаў і далёка не заўжды ўдавалася» [3, с. 305]. Тады – у далёкім 1959 – удалося. Дапамог надрукаваць аповесць Максім Танк, ён быў голаўным рэдактарам «Полымя» і змясціў аповесць у 7-9 нумарах часопіса.

Літаратурны шлях Карпюка нагадвае ўзыходжанне на вяршыню з самага камяністага і стромкага боку, дзе падпільноўваюць цяжкасці і выпрабаванні. Але такі шлях ён выбіраў сам. У артыкуле «Перыпетыі пошукаў» ён прызнаваўся: «Наогул я люблю віхуры, завеі, вятры, навальніцы...» [4, с. 341] Сапраўды, асцярожнічаць было не ў яго характары. Афіцыйныя абмежаванні, перашкоды не маглі спыніць напор яго творчай энергіі, аптыміст па светаадчуванні, ён не абыходзіў, не згладжваў складаных з'яў і праблем жыцця, але жыццесцвярджалны дух прысутнічаў у яго творах нязменна. Гэтым, відаць, вытлумачаецца, што ў пісьменніка было шмат прыхільнікаў-чытачоў. Яго кнігі не залежаліся на паліцах кнігарняў і бібліятэк. Карпюка чыталі, запрашалі на сустрэчы, пісалі лісты, пачаткоўцы прыносілі свае першыя творчыя спробы. Настаўнікі па-за праграмай знаёмілі з яго творамі вучняў. Не выключэннем была і мая настаўніца беларускай мовы і літаратуры. Нам падабаліся яе лірычныя адступленні, якія адводзіліся на ўспаміны пра сустрэчы з пісьменнікамі, дэман-

страцыю кніг з аўтографамі, аповеды пра новыя імёны і творы, што значна пашырала нашы літаратурныя веды і было куды цікавей за ідэалагізаваныя творы з падручнікаў. Якраз яна распавяла нам, дзесяцікласнікам, што ў Гародні жыве пісьменнік Аляксей Карпюк, што ён піша выдатныя творы. Хлопцаў найбольш уразіла яго гераічная біяграфія, а дзяўчат – эмацыйны водгук на аповесць «Данута». Дзяўчаты з першай парты перахапілі кнігу, а мне засталіся зачытаныя за пяць гадоў лісточкі часопісаў. Менавіта лісточкі, выразаныя з трох часопісаў, укладзеныя ў абрэзаную пад вокладку папку з шэрага кардону і прашытыя тоўстымі ніткамі. Было відаць, што гартала іх вельмі шмат рук, бо краёчкі лістоў зусім пасціраліся і адарваліся.

За далеччу гадоў сёння цяжка ўзгадаць усе тыя пачуцці, якія перапаўнялі мяне тады. Эпізоды аповесці былі напоўнены незвычайным прыцягненнем, магнетызавалі свядомасць, прымушалі заставацца ў нейкай зачараванасці. Яшчэ можна сказаць пэўна, што героі твора, можа, упершыню прымусілі мяне забыцца, што яны па-мастацку створаныя персанажы. І Янка Барташэвіч і Данута ўспрымаліся як рэальныя, прымушалі хвалявацца за іх, недзе злавацца, у нечым апраўдваць і захапляцца. Яшчэ помніцца, што з'явілася крыўда на аўтара за фінал твора. Выказала гэта настаўніцы і з юнацкім максімалізмам, нават не даслухаўшы яе тлумачэнняў, заявіла, што ўсё, як у Дуніна-Марцінкевіча, дзе герой захапляецца сялянкай, а на справе яна аказваецца панічкай, і лёс ён звязвае з роўнай сабе, усё ж не пераступае саслоўную мяжу. А яшчэ вырашыла, што калі сустрэну аўтара, то выкажу гэта і яму. Але праз некалькі гадоў, перачытаўшы аповесць, я ўспрыняла фінал па-іншаму, а пасля ў «Маёй Джамалунгме» прачытала тлумачэнне, чаму канец у аповесці Карпюк вырашыў даць суровы. Ён напісаў: «К таму часу мне ўжо вядомы былі і элементарныя законы мастацтва. Напрыклад, каб ажаніў Леў Мікалаевіч свайго Вронскага з Аннай Карэнінай <...>, каб скончыў на гэтым свой роман, – твор людзі забылі б яшчэ ў мінулым стагоддзі» [4, с. 345]. А яшчэ пазней, калі мне ў творчым лёсе пашчасціла мець такога чулага і таленавітага настаўніка, як Карпюк, калі з другімі слоніўскімі літаратарамі стала прыязджаць у Гародню, аднойчы пры нагодзе (загаварылі пра аповесць) сказала Аляксею Нічыпаравічу, што неяк не хочацца верыць, што такое завяршэнне аповесці толькі следаванне законам мастацтва. Ён крыху памаўчаў, пасля сказаў ні то жартам, ні то сур'ёзна: «Не хочацца верыць, то і не вер». І адразу стала відавоч-

ным, што ведаючы літаратурныя законы, прыёмы і хітрасці, Карпюк не вельмі грунтаваўся на іх. Як творца, быў найперш верны жыццю і сабе, рэальным фактам і падзеям, пражытаму і перажытаму, свайму светаўспрымання. Асабліва гэта выявілася ў рамане «Карані», што ўзрушыў і чытачоў, і крытыкаў, якія адзначалі: у рамане праз жыццёвы шлях героя ўвасабляецца цэлы пласт гістарычнага часу, метафізіка чалавечага лёсу, раскрываюцца скарбы народнай душы.

Старонкі амаль усіх твораў пісьменніка – гэта своеадметная хроніка роднага краю, і нельга не пагадзіцца з поглядам Дануты Бічэль, што Карпюк стварыў свой горад, свой Нёман, свой Край.

Спіс літаратуры

1. Андраюк, С. Старонкі на захадзе сонца / С. Андраюк. – Беласток: PRYMAT, 2016. – 243 с.
2. Бічэль, Д. Хадзі на мой голас / Д. Бічэль. – Вроцлав: Wroclawska Drukarnia Naukowa, 2007. – 328 с.
3. Быкаў, В. Доўгая дарога дадому / В. Быкаў. – Мінск: ГАБТ «Кніга», 2002. – 539 с.
4. Карпюк, А. Выбраныя творы: у 2 т. / А. Карпюк. – Мінск: Маст. літ., 1991. – Т. 1. Данута: Аповесць. Апавяданні, публіцыстыка. – 463 с.
5. Петрушкевіч, А. Старонкі Гродзеншчыны літаратурнай: дапаможнік / А. Петрушкевіч. – Гродна: «ЮрСаПрынт», 2015. – 369 с.

Навуковае выданне

ФІЛАЛАГІЧНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА ГРОДЗЕНШЧЫНЫ:
МАТЭРЫЯЛЫ І ДАСЛЕДАВАННІ

Зборнік навуковых артыкулаў
Заснаваны ў 2012 годзе

Выпуск 9:
ДА 75-ГОДДЗЯ ГРОДЗЕНСКОЙ ВОБЛАСЦІ
Выдаецца ў аўтарскай рэдакцыі

Адказныя за выпуск: Ж.С. Сіплівеня, Р.К. Казлоўскі

Камп'ютарная вёрстка: А.А. Рыжы, І.А. Рыжы

Падпісана да друку 05.12.2019. Фармат 60×84 1/16.
Папера афсетная. Рызаграфія. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 10,46. Ул.-выд. арк. 12,5.
Тыраж 50 экз. Заказ 24/18–2020.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Таварыства з абмежаванай адказнасцю “ЮрСаПрынт”.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/388 ад 01.07.2014 г.

Вул. Карла Маркса, 11, 230015, г. Гродна.

+375 152 32 00 01

+375 295 87 84 11

www.usp.by